BİBLİYOGRAFYA :

Seyahatnâme-i Hümâyun [Abdülmecid'in Rumeli Seyahati], İstanbul 1261; Selâhaddin, *Bir Türk Diplomatın Evrâk-ı Siyâsiyyesi*, İstanbul 1306; Cevdet Paşa, *Tezâkir* (nşr. M. Cavid Baysun), Ankara 1986, II, IV; a.mlf., *Ma'rûzât* (nşr. Yusuf Halaçoğlu), İstanbul 1980, s. 4-32; Kâmil Paşa, *Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, İstanbul 1325-27, III, 180-233; Lütfî, *Târih*, İstanbul 1303, VI; 1306, VII; 1328, VIII; Ahmed Refik, *Türkiye'de Mülteciler Meselesi*, İstanbul 1926; a.mlf., "Sultan Abdülmecid Han'ın Sarayında (Dr. Spitzer'in hatıratı)", *TOEM*, VI (34), (1333), s. 599-622; Hayreddin, *Vesâik-i Târîhiyye ve Siyâsiyye Tetebbuâtı*, İstanbul 1326, I, 1-104; II, 1-96; Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrâatı*, İstanbul 1328; Ed. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat* (trc. Ali Reşâd), İstanbul 1328, s. 38-168; E. Driault, *Şark Meselesi* (trc. Nâfiz), İstanbul 1328, s. 215-247; Serge Goryanov, *Devlet-i Osmâniyye ve Rusya Siyâseti* (trc. Ali Reşâd — Macar İskender), İstanbul 1331; Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1937; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, İstanbul 1940, I-III; M. Çağatay Uluçay, *Abdülmecid*, İstanbul 1956; Ali Fuat Türkgeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye* (nşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1960, I, 1-336; İ. H. Danişmend, *Kronoloji*, İstanbul 1961, IV, 121-196; Karal, *Osmanlı Tarihi*, V, 169-264; VI, 1-289; A. H. Ongunsu, "Abdülmecid", *İA*, I, 92-94; J. Deny, "ʿAbd al-Madjīd I", *EI²* (İng.), I, 74-75.

 CEVDET KÜÇÜK

ABDÜLMECİD EFENDİ
(1868-1944)

Son Osmanlı halifesi (1922-1924).

Babası Sultan Abdülaziz, annesi Hayrânıdil Kadın'dır. 29 Mayıs 1868'de İstanbul'da doğdu. Babasının 1876'da tahttan indirilmesinden sonra II. Meşrutiyet'in ilânına kadar sarayda kapalı bir hayat yaşadı. Bu sırada yabancı dil öğrendi. Güzel sanatlarla, özellikle resimle ilgilendi. Amcasının oğlu Mehmed Vahdeddin'in 4 Temmuz 1918'de tahta çıkması üzerine veliaht oldu. I. Dünya Savaşı sonunda İstanbul işgal altında bulunduğu bir sırada, Sultan Vahdeddin'in bazı davranışlarını alenen tenkit etti. Kuvâ-yı Milliye lehinde beyanlarda bulundu. Hatta bir ara Ankara'ya gitmesi bile söz konusu oldu. Fakat millî harekâtın başına hânedandan birinin geçmesini istemeyen İngilizler onu göz hapsine aldılar.

Zaferden sonra toplanacak barış konferansına hem Ankara, hem de İstanbul hükümetlerinin davet edilmeleriyle başlayan ihtilâf, saltanatın ilgasına kadar vardı. Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922 tarih ve 431 sayılı iki maddeden oluşan bir kanunla saltanat ve hilâfeti birbirinden ayırarak saltanatı kaldırdı. Böylece İstanbul hükümetine son vermek yoluna gidilmiş oldu. Aynı kanunun ikinci maddesinde ise halifeliğin Osmanlı hânedanına ait olduğu, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu makama hânedanın ilim ve ahlâk bakımından en lâyık olanının seçileceği ifade edilmekteydi. Ancak, 1 Kasım'da saltanatı elinden alınan Vahdeddin'in halife seçildiği de açıklanmamıştı. Vahdeddin iki gün sonraki (3 Kasım 1922) cuma selâmlığına hem halife, hem de padişah sıfatıyla çıktı. Nihayet Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kendisini 16 Kasım'da "ihânet-i vataniyye" ile ithama karar vermesi üzerine 16-17 Kasım 1922 gecesi bir İngiliz zırhlısı ile Türkiye'yi terketti.

Bu hadise üzerine hilâfet makamının boşaldığına hükmeden Türkiye Büyük Millet Meclisi, 19 Kasım 1922 günü Abdülmecid Efendi'yi halife seçti. Kendisine bütün İslâm halifelerinin hâiz olduğu "emîrü'l-mü'minîn" unvanı yerine "halîfe-i müslimîn" unvanının verilmesi kararlaştırıldı. 24 Kasım 1922 günü Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerif Dairesi'nde yeni halifeye biat edildi. Biat merasiminde, Ankara hükümetinin temsilcisi Refet Paşa ile Hoca Müfid Efendi'nin de dahil olduğu mebuslardan müteşekkil bir heyet de hazır bulundu. İlk defa Arapça yerine Türkçe dua edildi. Fatih Camii'nde yeni halife adına Müfid Efendi tarafından ilk defa Türkçe hutbe okundu. "Küçük cihaddan büyüğüne döndük" meâlindeki hadîs-i şerifi konu alan hutbede, "büyük cihad" cehalete karşı savaş diye yorumlandı. Yeni halife İslâm âlemine bir beyanname neşrederek kendisini seçen meclise teşekkür etti.

Saltanatsız halifeliğin ne olduğu konusunun tartışılması bir muhalefet cephesi oluşturdu. Cumhuriyet'in ilânına kadarki dönemde, halifenin devlet başkanı sayılıp sayılamayacağı yolunda değişik görüşler ortaya çıktı. Ankara hükümetinin İstanbul'daki temsilcisi Refet Paşa, 19 Kasım 1922 tarihli bir yazı ile, Abdülmecid Efendi'nin "halîfe-i müslimîn ve hâdimü'l-Haremeyn" unvanını kullanmak, cuma günleri selâmlık resmine çıkmak ve Fâtih'in sarığı gibi sarık sarmak, İslâm âlemine neşri istenilen beyannamenin bir de Arapça'sını neşretmek talebinde bulunduğunu, Sultan Vahdeddin'i takip hususunda mâzur görülmesini istediğini Ankara'ya bildirdi. Mustafa Kemal Paşa ise Abdülmecid Efendi'nin Fâtih'in sarığı yerine redingot giyebileceğini bildirdi. Fakat "halîfe-i müslimîn" yerine "halîfe-i Resûlullah" tâbirini kullanması, imzasını da Abdülmecid bin Abdülaziz Han tarzında yazması uzun tartışmalara sebep oldu. Bununla saltanat fikrinin ortadan kalkmadığı ileri sürüldü.

Bu sırada 21-27 Aralık 1922 tarihinde toplanan Hint Hilâfet Konferansı Abdülmecid'in halifeliğini tasdik ve kabul etti. Yine Hint müslümanları 3 Ocak 1923'te Mustafa Kemal Paşa'ya "müncî-i hilâfet" (hilâfetin kurtarıcısı) unvanını verdi. Ankara'da 15 Ocak 1923'te Afyon Mebusu Şükrü Hoca (Çelikalay) tarafından yazılan "Hilâfet-i İslâmiyye ve Büyük Millet Meclisi" adlı bir broşür dağıtıldı. Burada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin hilâfeti saltanattan ayırarak onu siyasî iktidardan mahrum ve sırf lafzî bir müessese haline getiremeyeceği ileri sürülüyordu. Nihayet 15 Nisan 1923'te çıkarılan 334 sayılı "Saltanata Ait Propagandaların Men'ine Dair Kanun"la bu tartışmalara son verilmek istendi.

29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edilince hilâfet ve halifenin durumu yeniden gündeme geldi. Gazetelerde halifenin istifa edeceğine dair haberler çıktı. Bizzat Abdülmecid Efendi tarafından yalanlanan bu dedikodular üzerine kamuoyunda meşrutî idare ve halifeliğin devamı konusunda leh ve aleyhte tartışmalar başladı. Tam bu sırada, 5 Aralık 1923 tarihli gazetelerde İngiltere İslâm Cemiyeti adına Ağa Han ve Emîr Ali imzalarıyla Başvekil İsmet Paşa'ya gelen mektubun tercümesi yayımlandı. Burada hilâfet makamının muhafazası, hatta takviyesi ile halifenin şeref ve nüfuzunun iadesi gerektiği savunuluyordu.

Abdülmecid Efendi

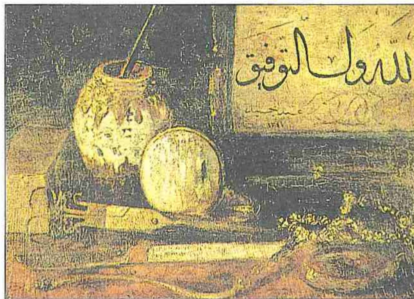
Bu neşriyat üzerine 8-9 Aralık 1923 gecesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde gizli bir toplantı yapılarak İstanbul'a bir İstiklâl Mahkemesi heyetinin gönderilmesine karar verildi. Böylece hilâfet taraftarı muhalefet sindirildi. Mecliste bütçe görüşmeleri sırasında hilâfetin ilgası ve hânedanın yurt dışına çıkarılmasına dair Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi ve elli üç arkadaşı tarafından verilen kanun teklifi müzakere edildi. Ali Fethi Bey'in başkanlığında toplanan meclis, "böyle bir hareketin İslâm âlemini üzeceği, bundan ancak İngilizler'in memnun kalacağı ve hilâfetin Türkiye için lüzumlu bir müessese olduğu" yolundaki itirazlara rağmen, 3 Mart 1924 tarihinde halifeliği kaldıran ve Osmanlı hânedanını yurt dışına çıkarmayı öngören 431 sayılı kanunu kabul etti.

Abdülmecid Efendi, yanında oğlu Ömer Faruk, kızı Dürrüşehvar, çocuklarının hocası Salih Keramet Nigâr, iki kadınefendi, özel kâtibi Hüseyin Nakip ve doktoru Selâhaddin Bey olduğu halde, aynı günün gecesi otomobille Çatalca'ya götürülerek buradan trene bindirildiler. Trene binerken vali tarafından kendisine verilen zarfın içinden 2000 sterlin ile birlikte, İsviçre hükümetince vize edilmiş ve yalnız çıkış için verilmiş olan pasaportların çıkması üzerine, İsviçre'nin Leman gölü kenarında bulunan Territel kasabasındaki Büyük Alp Oteli'ne telgraf çekilerek yer ayırtıldı.

Otele yerleştikten sonra pek çok Avrupalı gazeteci, halife ile röportaj yapmak üzere buraya akın etti. Avrupa basını, Abdülmecid'in milletini çok sevdiğini, mütevekkil ve metin göründüğünü, kendisini vatanından ayıranlar hakkında herhangi bir tenkitte bulunmadığını yazıyordu. Çeşitli müslüman ülkelerden Abdülmecid'e gelen telgraflarda hilâfetin lağvından duyulan üzüntü dile getiriliyor, bu konuda gelişen olaylar hakkında ayrıntılı bilgi isteniyordu. Abdülmecid Efendi bu telgraflara bir cevap olmak üzere, 11 Mart 1924 günü haber ajansları vasıtasıyla bir beyanatta bulundu. Burada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararını yersiz ve yolsuz bulduğunu, kararı hükümsüz saydığını bütün müslüman cemaatlerine duyurduğunu ilân ettiği gibi, ayrıca bir dinî şûranın toplanmasını istediğini ve bu mukaddes müessesenin ihyası için müslümanlardan yardım beklediğini bildirdi. Bu beyanatının üzerinden dört beş gün geçtikten sonra İsviçre hariciye vekilinin Yakındoğu şubesi müdürü Abdülmecid'i ziyaret ederek, beyanatının Türk hükümetince iyi karşılanmadığını ve İsviçre hükümetinden bu gibi faaliyetlere izin verilmemesini talep ettiğini bildirdi.

Abdülmecid ve ailesinin otel masrafları haftada 100 sterlini geçiyordu. Bu yüzden Salih Keramet Nigâr'ı müslüman devletlerin sefirleriyle görüşmek ve yardım sağlamak üzere Paris'e gönderdi. Salih Keramet Nigâr Paris'ten bir şey elde edemeyince Londra'ya geçti. Orada Seyyid Emîr Ali'nin aracılığı ile Haydarâbâd nizamının Abdülmecid Efendi'ye ayda 300 sterlin tahsisat bağlamasını temin etti. Ekim 1924'te Fransa'ya geçen ve Nis şehrinde sakin bir hayat sürmeye başlayan Abdülmecid burada kendisini ibadete verdi. Haydarâbâd nizamı, büyük oğlu A'zam Câh'a Abdülmecid'in kızı Dürrüşehvar'ı, küçük oğlu Muazzam Câh'a da Şehzâde Selâhaddin Efendi'nin torunu Nilüfer Sultan'ı istedi. Sade bir merasimle iki Osmanlı prensesinin Haydarâbâd sarayına gelin gitmeleri Abdülmecid Efendi'nin malî durumunun bir hayli düzelmesini sağladı. Hilâfet konusunda İslâm âleminden umduğu ilgiyi bulamadığı için kendisini daha çok ibadete, resim çalışmalarına ve mûsikiye verdi.

Daha sonra Paris'e yerleşen Abdülmecid Efendi, II. Dünya Savaşı'nda Paris bombalanırken 23 Ağustos 1944'te hayata gözlerini yumdu. Bu sırada İstanbul'da bulunan vekili Salih Keramet Nigâr'ın, Abdülmecid Efendi'nin naaşının Türkiye'ye getirilmesi için yaptığı müracaatlar hiçbir sonuç vermedi. Hatta kızı Dürrüşehvar Türkiye'ye gelerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüşmüş ve babasının Paris Camii'nde tahnit edilmiş olarak bekleyen naaşının vatanına nakledilerek defni için söz almış olmasına rağmen, Abdülmecid'in naaşı Türkiye'ye getirilemedi. Daha sonra, on yıldan beri bekletildiği Paris Camii'nden alınarak Medine'ye götürüldü; 30 Mart 1954 tarihinde Cennetü'l-Bakī' Mezarlığı'na defnedildi.

Abdülmecid Efendi'ye ait bir tablo

Abdülmecid Efendi, döneminin manzara geleneğine rağmen resimlerinde figürü ön plana çıkaran bir üslûp takip etmiştir. "Sarayda Beethoven", "Haremde Goethe", "Saraylı hanım", "Halil Edhem" gibi portreleri ve kendi portresi, bu yeni anlayışın güzel örnekleridir. Çok figürlü resimlerinde Doğu ve Batı kültürüne has öğeleri birleştirmeye çalışan Abdülmecid'in tabloları, ilk olarak 1986'da İstanbul'da özel bir sanat galerisinde sergilenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

TBMM Gizli Celse Zabıtları, IV, 314-328, 330-353; Râsih [Kaplan] v.dğr., *Hâkimiyyet-i Milliyye ve Hilâfet-i İslâmiyye,* İstanbul 1341; M. Kâmran Ardakoç, *Hilâfet Meselesi,* İstanbul 1955; A. Fuat Cebesoy, *Siyâsî Hatıralar,* İstanbul 1957, I, 165; II, 67; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid,* İstanbul 1960, s. 223 vd.; İ. H. Danişmend, *Kronoloji,* İstanbul 1961, IV, 228, 469; Salih Nigâr Keramet, *Halîfe II. Abdülmecid,* İstanbul 1964; Şadiye Osmanoğlu, *Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri,* İstanbul 1966; Mehmet Emin Bozarslan, *Hilâfet ve Ümmetçilik Sorunu,* İstanbul 1969, s. 123; G. Jaeschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık* (trc. Hayrullah Örs), Ankara 1972, s. 33, 115-123; Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahitler,* İstanbul 1972, s. 418; a.mlf., *Osmanoğullarının Dramı,* İstanbul 1979, s. 241-267; Mahmut Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı-Niçin Kaldırıldı?* Ankara 1973, s. 54 vd.; Adnan Turani, *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı,* Ankara 1977, s. XXVI vd.; A. Afetinan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,* Ankara 1977, s. 44, 100; Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),* Ankara 1981, s. 68-86; Razi Yalkın, "Son Halife Abdülmecid ve Hânedân-ı Âl-i Osman İstanbul'dan Nasıl Çıkarıldı", *Tarih Dünyası Dergisi,* sy. 1 vd., İstanbul 1950.

CEVDET KÜÇÜK

ABDÜLMECİD FİRİŞTEOĞLU

(bk. FİRİŞTEOĞLU, Abdülmecid).

ABDÜLMECİD el-HÂNÎ

(عبدالمجيد الخانى)

(bk. HÂNÎ, Abdülmecid b. Muhammed).